

УДК 811.161. 2'373

СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ В ПОЕЗІЯХ ЛІНИ КОСТЕНКО

Мезенцева К. К.

*Таврійська академія Кримського федерального університету імені В. І. Вернадського, Сімферополь
E-mail: conny94@mail.ru*

Статтю присвячено вивченню іншомовної лексики в поезіях Ліни Костенко. Особливу увагу приділено лексико-семантичним особливостям запозичень. За допомогою описового та структурно-семантичного методів складена їх семантична класифікація, у якій виділено п'ять семантичних груп та підраховано кількість іншомовних слів у відсотковому співвідношенні.

Ключові слова: іншомовна лексика, запозичення, семантика, семантична класифікація, варваризм, калька, екзотизм, іншомовне слово, запозичене слово.

ВСТУП

Аналіз процесу засвоєння іншомовної лексики українською літературною мовою передбачає насамперед дослідження творчості українських письменників, оскільки «проблема творчості письменник є складовою частиною ширшої проблеми – значення художніх творів для розвитку літературної мови взагалі» [4, с. 107].

Проблема функціонування запозичень у поезії Ліни Костенко як характерних і досить виразних елементів поетичного мовлення ще не дістала свого комплексного висвітлення, чим зумовлюється **актуальність** вивчення особливостей індивідуально-авторського стилю Ліни Костенко.

Мета дослідження: проаналізувати вживання та семантику іншомовних слів у поезії Ліни Костенко. Поставлена мета передбачає такі **завдання**: виявити іншомовні запозичення в поезії Ліни Костенко; класифікувати іншомовні запозичення за семантикою. **Матеріалом** для дослідження стали дані картотеки обсягом понад 150 лексичних одиниць. Картотека створена на основі поезій Л. Костенко, вміщених у книзі «Вибране».

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Лексичні запозичення та інтернаціоналізми загальномовного й термінологічного характеру, використані у поетичних творах Ліни Костенко, становлять семантичну систему, що накладає відбиток на індивідуальний стиль автора. Зв'язки їх зумовлені закономірностями взаємодії між поняттями та явищами описуваної дійсності. Вивченню іншомовних запозичень присвятили чимало праць українські, російські та іноземні дослідники: Б. Ажнюк, В. Виноградов, Ю. Жлуктенко, О. Муромцева, О. Пономарів, І. Огієнко, О. Б. Ткаченко, Л. А. Булаховський.

Лексика української мови формувалася протягом тисячоліть. Сучасна лексика української мови складається з питомих, незапозичених слів, створених нашими предками, і слів, запозичених у різні періоди з інших мов.

У сучасному мовознавстві розрізняють зовнішні та внутрішні причини появи запозичень. До зовнішніх причин належать контакти між народами, зумовлені як близькістю географічного розташування, так і потребами спільного розв'язання відповідних політичних, економічних питань, культурним та науковим обміном. Суто лінгвальними причинами запозичення є:

а) потреба у поповненні, а то й створенні певної лексико-семантичної групи, недостатньо представленої або відсутньої на певному етапі розвитку тієї мови, що запозичує;

б) потреба у семантичному обмеженні питомого слова, усуненні його багатозначності;

в) вищий ступінь термінологічної визначеності запозичуваного слова, яка склалася в мові-джерелі, порівняно з наявним відповідником у мові-реципієнті.

Запозичення – звук, морфема, слово або його окреме значення, фразеологізм, синтаксична конструкція, перенесені з однієї мови в іншу, а також сам процес подібного перенесення [6, с. 179–180].

Запозичення істотно збагачують словниковий склад мови. На думку І. Ющука, запозичення полягає в засвоєнні слів однієї мови іншою [8, с. 197]. А. Залізник визначає запозичення як процес, у результаті якого в мові виникає й закріплюється певний іншомовний елемент (перш за все слово чи повнозначна морфема).

Звичайно запозичуються слова й рідше синтаксичні і фразеологічні звороти. Запозичення пристосовуються до системи тієї мови, частиною якої вони стають і часто настільки нею засвоюються, що іншомовне походження таких слів не відчувається носіями цієї мови й встановлюється лише за допомогою етимологічного словника [3, с. 158].

Канали запозичень можуть бути як усні (на слух), так і книжні (письмові) (за літерами). При усному запозиченні слово зазнає більше змін, аніж при книжному запозиченні. Якщо слово входить до мови іншого народу з одночасним запозиченням нового предмета чи поняття, то значення цього слова не міняється; але у випадку входження нового слова у якості синоніма до вже існуючого у мові слова, між цими синонімами відбувається розмежування значень та спостерігаються зсуви у первісній семантиці. Такі запозичення іноді називають проникненнями. Шляхи руху слова з одної мови до іншої можуть бути прямими або непрямыми.

З поетичних творів Ліни Костенко дібрано понад 150 іншомовних слів. Ці запозичення не є поодинокими, а становлять семантичні блоки, співвідносні з певним простором у концептуальній і мовній картинах світу. Це слова, що називають явища й реалії з різних галузей і сфер життя.

Семантична диференціація лексики – це класифікація лексики за схожістю значення. Під семантичними запозиченнями розуміється запозичення нового значення, часто переносного, до слова, яке вже існує в мові.

Серед запозичень, залежно від їхньої семантики, розрізняють варваризми, екзотизми, запозичені слова, іншомовні слова, кальки.

Варваризми

Варваризм (грец. – чужоземець) — іншомовне або створене за іншомовним зразком слово чи зворот, що не стали загальноживаними, не відповідають нормам даної мови, зберігаючи своє національно-конотативне забарвлення [Ленець 2000: 59].

Варваризми – іншомовні слова, що у певному мовному середовищі зберігають свою іноземну структурно-граматичну природу, а тому суперечать нормам даної мови [1, с. 47].

Залежно від того, якого походження слово (зворот), розрізняють латинізми (з лат.), галліцизми (з франц.), германізми (з нім.), грецизми (з грец.), полонізми (з польс.) та ін. Варваризми вживаються переважно в описах життя й побуту інших народів для відтворення місцевого колориту, назв чужих реалій, звичаїв, специфічних понять:

Ішли музики із весілля.

Цимбали, бубон і скрипаль. [2, с. 47]

Наснився мені чудернацький базар... [2, с. 34]

Використовуються також при передачі мовлення персонажа-іноземця. Часто служать засобом створення комічного ефекту, висміювання зловживань іншомовними словами. Іноді варваризми називають лише ті слова, що трапляються у писемному мовленні в чужомовній графічній передачі. Уживаються також як заголовки літературних творів («Contra spem spero» Лесі Українки, «Personagrata» М. Коцюбинського) [Ленець 2000: 59]:

Раптом... «Хау кола!»

А це по-індіанськи: «Здрастуй, брат!» [2, с. 87]

Екзотизми

Екзотизм (грец. – чужий, іноземний) – слово або вислів, запозичені з маловідомої, найчастіше неєвропейської мови і вживані для надання мові особливого колориту (наприклад: чурек, сакля, аул, рикша, кулі, гамарджоба, селям алейкум) [6, с. 156].

Екзотизми – слова для позначення екзотичних, незвичайних реалій, для яких у мові немає назв (наприклад: кімоно, чалма, сакля, аул, меджліс, хурал) [1, с. 65].

У творах художньої словесності екзотизми використовуються насамперед з метою створити незвичайну, екзотичну атмосферу, яка посилює емоційне враження, а також для передавання етнографічних особливостей тієї місцевості, про яку розповідається:

Танцой, танцой, дитино!

Життя – страшна корида,

На сотню *Мінотаврів* — один *тореадор*. [2, с. 45]

Іншомовні слова

Іншомовні слова – слова з іноземних мов, які, на відміну від запозичених слів, не засвоєні повністю мовою, що їх запозичила, усвідомлюються мовцями як чужорідні й зберігають ознаки свого походження. Це виявляється як у їхній формі, так і у семантиці [6, с. 213-214].

У формі іншомовні слова відрізняє:

- більший чи менший ступінь незасвоєності мовою, в яку вони увійшли;
- можливість збереження вихідної латинської графіки на письмі;
- наявність незвичних звукосполучень; невідмінюваність, яка, проте, поступово втрачається.

У семантиці іншомовні слова характеризуються незрозумілістю або недостатньою ясністю для значної частини носіїв мови, де вони вживаються, що й викликає потребу у створенні спеціальних, словників:

... ведмеді забивають *доміно*. [2, с. 51]

...заговорив шопенівський *ноктюрн*. [2, с. 58]

В українській, як і в інших мовах світу, що запозичують слова, відбувається безперервний процес їх засвоєння, через що нерідко дуже важко провести чітку межу між ними і запозиченими словами. Проникаючи насамперед у склад спеціальної лексики й термінології, іншомовні слова з часом у зв'язку з набуттям ними популярності засвоюються усіма носіями запозичаючої мови. Це поступово перетворює їх на запозичені слова. Коло мов-джерел іншомовних слів значно ширше, ніж у запозичених.

Крім латинської й грецької мов, а також сучасних європейських мов (англійської, французької, німецької, італійської, звідки запозичено багато іншомовних слів для творення термінів різних галузей науки, техніки, мистецтва), до складу іншомовних слів української мови входять слова з мов народів колишнього СРСР та інших мов світу:

«І не було на вербах *телефону*...» [2, с. 37]

Запозичені слова

Запозичені слова – іншомовні слова, цілком засвоєні мовою, що їх запозичила. Запозичені слова не сприймаються мовцями як чужорідний елемент і не потребують пояснень щодо форми і значення. На відміну від іншомовних слів, які розглядаються у спеціальних словниках, запозичені слова подаються у загальних словниках разом з питомою лексикою [6, с. 179].

Запозичені слова – слова, що вже повністю фонетично й граматично пристосувалися до української мови. Наприклад, у запозичених колись словах дріт, колір, папір, як і в незапозичених, відбувається чергування голосних; колишнє французьке слово пальто відмінюється, як і будь-яке українське: пальта, у пальті і т. д. Не відчуваємо іншомовного походження й у запозичених словах левада, лиман, базар, кавун [1, с. 66].

Найдавніша частина запозичених слів в українській мові сягає ще праслов'янського періоду і тому має відповідники в інших слов'янських мовах. Відомі запозичені слова цього періоду походять з готської або діалектів прагерманської мови чи запозичені через давні германські мови з латинської або грецької мови:

Опускаюся на землю,
на сизий *глобус* капусти. [2, с. 43]

До пізніших запозичень належать слова, успадковані українською мовою із східнослов'янських протоукраїнських говірок, що мають, як правило, відповідники в російській і білоруській або в одній з цих мов. З давньоруського періоду в українській мові існує низка запозичених слів, що походять з церковнослов'янської, середньо грецької, тюркських або монгольської мов:

Наснився мені чудернацький *базар*... [2, с. 34]
Благословенна кожна мить життя... [2, с. 7]

Найголовнішим джерелом лексичних запозичень, пов'язаних з поняттями загальноєвропейської культури, науки, державного управління, права й політики, для української мови, як і всіх європейських, були та залишаються і досі мови латинська і грецька (театр, телеграма, техніка, політика). Крім німецьких, найбільше запозичених слів до української мови проникло з таких європейських мов, як з французької та з англійської:

І кожен *фініш* – це, по суті, *старт*... [2, с. 13]
Будую мовчання, як зал *філармонії*... [2, с. 62]

Калька

Калька (франц. – копія) — слово, його окреме значення, звороти, запозичені з інших мов шляхом буквенного перекладу (як правило, за частинами) [1, с. 227-228].

Калька – утворення нового фразеологізму, слова або нового значення слова шляхом буквального перекладу відповідної іншомовної мовної одиниці [3, с. 211].

Кальки виникають як реакція носіїв мови на різке збільшення кількості прямих запозичень. Співвідношення кальок і прямих запозичень у різних мовах різниться. У деяких мовах калькування чи не єдиний спосіб засвоєння іншомовної лексики.

Калькування – процес творення нових слів, словосполучень, фразеологізмів, при якому засвоюється лише значення та принцип організації іншомовної одиниці, що передається засобами (морфемами, словами) даної мови. Однослівні кальки поділяються на словотвірні і семантичні, утворені завдяки семантичному перенесенню за іншомовним зразком. Неоднослівні кальки формуються на основі:

- а) однослівних номінативних одиниць (словосполучень) мови;
- б) складних слів.

Існує багато фразеологічних кальок:

... лиш я світила вікнами в
бульвар.(з фр. boulevard) [2, с. 58]
... у хмарі, що як *профіль* і як лебідь. (з фр.profil) [2, с. 48]

В окрему групу об'єднують напівкальки — проміжний тип між запозиченнями і кальками, що поєднують у собі особливості перших і других. При цьому одна частина слова запозичується матеріально, а інша калькується:

... на білі *вальси* радісних беріз.(з фр. valse) [2, с. 51]
Наснився мені чудернацький *базар*...(з перс. bazar) [2, с. 34]

В українській мові кальки формувалися під впливом багатьох мов: давньогрецької (милозвучний, православний, Волопас, Мала Ведмедиця, Молочний Шлях), латинської (милосердя – Misericordia), німецької (буття – Sein, річ у собі – Dingansich), польської (вірогідний – wiarogodny) та ін. Багато словотвірних кальок виникло в українській мові під впливом російської ще в минулі століття, а особливо у радянський період.

ВИСНОВКИ

Найбільше багатство кожного суспільства – його мова, а в мові – її словниковий склад. Лексика української мови формувалася протягом тисячоліть. Вона і зараз перебуває в постійному процесі оновлення, поліпшення й удосконалення.

Широко використовує у своїх творах іншомовні слова Ліна Василівна Костенко. Її поезія досліджується вже багато років різними вченими. Пізнання творчості кожного великого письменника потребує розгляду його творів у різних аспектах. Стосується це і Ліни Костенко. Ми розглянули іншомовні слова, відібрані методом суцільної вибірки з поезій Ліни Костенко у таких аспектах: з погляду їх семантичного значення; з погляду їх походження.

Таким чином, ми встановили, що з погляду семантики запозичену лексику можна поділити на варваризми, екзотизми, запозичені слова, іншомовні слова, кальки. За допомогою кількісного методу ми встановили, що найчисленнішу групу становлять кальки – 45%. Отже, іншомовні слова є одним із важливих компонентів лексичного складу української мови. Адаптувавшись у мові поширення, збагачують її словесний арсенал.

У перспективі планується створити картотеку іншомовних слів, дібраних не тільки з поетичних творів, а й з прозових, тому що проза Ліни Костенко є взагалі малодослідженою, та розглянути такі мовні одиниці з точки зору функціонального та стилістичного аспектів.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://sum.in.ua/>
2. Костенко Л. Вибране / Ліна Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 671с.
3. Нечволод Л. І. Сучасний словник іношомовних слів / Любов Іванівна Нечволод. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. – 768 с.
4. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / Микола Пилинський. – К. : Наукова думка, 1976. – С. 107.
5. Словник іношомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарпуга. – К. : Наук. думка, 2000. – 786 с.
6. Ткаченко О. Б. Запозичення / О. Б. Ткаченко // Українська мова : енциклопедія. – К., 2000. – С. 179–180.
7. Шмелев Д. Н. Очерки по семасиологии русского языка / Д. Н. Шмелев. – М., 2003. – 114 с.
8. Юшук І. П. Українська мова / Іван Пилипович Юшук. – К. : Либідь, 2003. – 640 с.

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ГРУППЫ ИНОЯЗЫЧНОЙ ЛЕКСИКИ В ПОЭЗИЯХ ЛИНЫ КОСТЕНКО

Мезенцева К. К.

Иноязычная лексика украинского языка на примере поэзий Лины Костенко. В начале основной части поданы теоретические сведения о заимствованных словах в украинском языке. Далее особое внимание уделено лексико-семантическим особенностям заимствований. Детально изучены семантические группы иноязычной лексики. С помощью описательного и структурно-семантического методов составлена их семантическая классификация, в которой выделено пять семантических групп и подсчитано количество иноязычных единиц в процентном соотношении.

Ключевые слова: иноязычная лексика, заимствование, семантика, семантическая классификация, варваризм, экзотизм, калька, иноязычное слово, заимствованное слово.

SEMANTIC GROUPS OF FOREIGN LANGUAGE VOCABULARY IN LINA KOSTENKO'S POETRIES

Mezentseva C. K.

The article describes and analyzes foreign language vocabulary of the Ukrainian language by the example of Lina Kostenko's poetries. At the beginning of main part are served theoretical information about foreign words in the Ukrainian language. Next, special attention is paid to lexico-semantic peculiarities of borrowings. Studied semantic groups of foreign language vocabulary. Using descriptive, structural and semantic methods compiled their semantic classification, in which identified five semantic groups and counted the number of foreign language units in percentage.

Keywords: foreign vocabulary, borrowed word, borrowing, semantics, semantic classification, barbarism, exoticism, tracing paper, foreign word.

References

1. Kostenko L. V. *Favorites*, 671 p. (Kiev, Dnipro, 1989).
2. Nechvolod L. I. *Modern dictionary of foreign words*, 768 p (Kharkov, 2007).
3. Tkachenko A. S. *Borrowings*, p. 179-180 (Kiev, 2000).